

*Libertatea sau drumul către Unire**

„Ascultînd parcă de o poruncă, m-am întins pe pămînt cu brațele în cruce, mi-am lipit obrazul de iarbă și am simțit cum pămîntul mă cheamă. Era o senzație înfricoșătoare și duioasă. Pămîntul Transilvaniei mele! Sint copac, sint fir de iarbă, sint sămînță. Imi vine să rid întrebîndu-mă: cine o fi Andrei Dumșa? Parcă am auzit cîndva de numele ăsta!”

Rîndurile de mai sus, ce rezumă într-un anumit fel și, în același timp, anticipează întrebările grave, căutările „de substanță” ale piesei lui Horia Lovinescu, *Patima fără sfîrșit* (subintitulată *Singele*)*, sînt desprinsc din „jurnalul de front” al locotenentului Andrei Dumșa, unul dintre mulții ostași ai Armatei Române care, în crîncena toamnă a anului 1944, într-o lungă și aprigă înceștare cu hoardele hitleriste și horthyste ce ne cîmpiriseră țara, și-au dat viața pentru dezrobirea ei, pentru libertatea, independența și gloria neamului nostru.

Tînărul de douăzeci și șase de ani scrie toate acestea într-un miez de noapte, într-o clipă de acalmie de dinaintea atacului din care n-avea să se mai întoarcă. Ele ne vor fi însă aduse la cunoștință de către Povestitor, un personaj-cheie al piesei lui Horia Lovinescu, un fel de „legatar testamentar” al memoriei lui Hamlet — „prieten pînă la moarte și mai ales pe urmă și dincolo de tot ce-mi pot imagina”, așa cum frumos grăiește unul dintre poeții noștri contemporani. Povestitorul își închină, astfel, în chip mișcător, „supraviețuirea” sa recompunerii memoriei celui dispărut, începînd cu ineseși rădăcinile neamului său. Pentru aceasta, el are de parcurs un drum extrem de anevoios, printr-un trecut nu întotdeauna ușor de descifrat, dar în adîncurile căruia ne ajută să descoperim, ca-ntr-o galerie fosforescentă, o dată cu fasciculul de lumină proiectat, șirul aproape nesfîrșit de eroi ce-l preced pe acesta din urmă, oameni — caracterologic vorbind — plămădiți din aceeași rocă dură a hotărîrii de a nu-și pleca niciodată capul în fața vici-

situdinilor vremii, oameni prin singele cărora curge, din tată-n fiu, aceeași „pa-timă fără sfîrșit” a dragostei de neam și de țară.

„Două noaptea. Acum pricep: nici insomnie, nici neliniște, nici frică. Veghe! Veghea e o lumină. Veghez la căpătîiul și poate la capătul neamului meu, al Dumșilor... Căci mîine, în zori, peste două ore... Cine a fost bunicul meu, Andrei Dumșa?” citește, în continuare, Povestitorul, din „jurnal de front” al tînărului Dumșa. Și, n-ai departe: „Sînt toți aici, în jurul meu, și tata, și bunicul, și străbunicul, îi simt. Nu-i văd, Orb! Cer ceva și eu nu-i înțeleg. Spun ceva și eu nu aud. Un cuvînt. Trebuie să existe un cuvînt de răspuns la apel. Bineînțeles. Era la îndemîna oricui. Il scriu. Il rostesc șoptit: prezent!”

După cum ne informează apoi „prietenu-lui Hamlet”, Povestitorul, toți cei din neamul Dumșa răspunseseră cu același cuvînt — „prezent!” — în momentele de cumpănă ale istoriei. Fapt pentru care toți, fără nici o excepție, plățiseră cu aceeași monedă singele lor viteaz, jertfa supremă!

„În 1849, la un an după revoluție, tribunul Andrei Dumșa, prietenul lui Avram Iancu, a dispărut în condiții misterioase, probabil asasinat. Fiul său — bunicul despre care vorbea prietenul meu, tot Andrei, căci toți Dumșii au purtat acest nume — a fost împușcat pe graniță în 1877. Fiul acestuia, încercînd, ca și Andrei Bologa, să dezerteze din armata austro-ungară pentru a nu lupta împotriva românilor, a fost, ca și Bologa, spînzurat. În sfîrșit, prietenul meu a căzut în '44, bătîndu-se eroic pentru eliberarea Transilvaniei”.

Iată, așadar, premisele acestei tulburătoare drame psihologice — *Patima fără sfîrșit* —, prin care Horia Lovinescu, fără a-și „trăda” mijloacele sale specifice, care l-au consacrat ca pe un fin și inegalabil analist al infinitului univers familial, realizează de astă dată o operă de o puternică angajare socială și, în același timp, de un fierbinte patriotism, operă care se constituie, indiscutabil, într-o secțiune aparte, într-un capitol distinct al originalei sale dramaturgii.

* *Horia Lovinescu, TEATRU, vol. II, seria „Teatru comentat”, Editura Eminescu, 1978, pag. 5.*

Prin mijlocirea Povestitorului, care are un rol dinamic, participativ în desfășurarea întregii acțiuni, Horia Lovinescu se oprește asupra unui singur moment (1877), respectiv asupra unui singur Andrei Dumșa (bunicul celui ucis în 1944), pentru a lua, din tumultuoasa desfășurare a vieții acestuia, o „probă de foc”, ori, dat fiind subtilul piesei, pentru a așeza sub lupă un „eșantion reprezentativ” din sângele bărbaților acestei familii de vechi români transilvăneni, care-au știut întotdeauna să pună, mai presus de orice, dragostea pentru pământul natal, pentru aspirațiile de veacuri ale neamului lor unirea și unitatea tuturor românilor.

Așadar, începutul acestei ingenioase, profunde și mișcătoare evocări dramatice ni-l arată pe Andrei Dumșa (cel de la 1877) tocmai întors acasă, de la Viena, cu diploma de avocat în buzunar, însoțit de tânărul conte Haller, fost coleg de studenție și prieten nedespărțit, care va face aici, la castelul baronului Mailat, bunicul dinspre mamă al lui Andrei, un scurt popas, în drum către distinsa și bogata sa familie din Sibiu. Pentru Andrei, acest bunic falnic, dar scăpătat, prin vinele cărții mai curge sânge valah, dar care, în virtutea acceptării de către strămoșii săi, pierduți în negura timpurilor, a compromisului de a face parte, prin înstrăinarea de neam, din nobilimea imperiului asupritor, se consideră încă unul din stâlpii acestui șubred edificiu, pentru Andrei, spuneam, acest bunic falit, dar ambițios reprezintă singura sa familie sau, alfel spus, ei este tot ce-a mai rămas din familia sa, despre care, de altfel, nici nu știe prea multe lucruri. Baronul Mailat, a cărui deviză este: „Noi nu sîntem nici români, nici unguri, sîntem Mailați”, vede însă în Andrei, așa cum observă cu malițiozitate contele Haller, „un fel de cal de curse cu care speră să cîștige marele premiu”. Care este acest „mare premiu”? Nu altul, decît mîna (și deci averea) domnișoarei Irene Kendy de Balaszfalva, odrasla unică a unui neam de profi autentici, plini de „bani și moșii”. Prin acest aranjament matrimonial (o adevărată lovitură de maestru!), baronul Mailat este hotărît să-și realizeze tiranica sa obsesie de a-și reface „un efemer domeniu Mailat”, ceea ce i-ar permite să conteze din nou, nu numai de jure, dar și de facto, printre reprezentanții de seamă ai marii nobilii ardeleni. Idealul baronului nu este, însă, și idealul nepotului său, care o preferă pe Mara — fata unor ciobani valahi, pripășită în casa lor — în locul „fermecătoare” domnișoare Kendy de Balaszfalva, „impertinentă, vioaie și plină de nuri”, așa cum el însuși i-o descrie prietenului Haller, în încercarea (reușită) de a-și face pe acesta să se ocupe o vreme de ea.

Vorbind despre strămoșii Marei, Andrei (cel de la 1877, firește) spune: „Pe lângă ciobanii ăștia, Mailații sînt niște parve-

niți”. Însuși contele Haller își aduce aminte că un unchi al său, profesor, „susține că tradițiile românești sînt imemorabile, mai vechi decît istoria, mai vechi decît primii locuitori cunoscuți”.

Sînt puse astfel cu subtilitate în balanță cele două feluri de noblete — aceea a unor precum Kendy de Balaszfalva, constînd în bani și moșii și alte bunuri, toate dobîndite prin „sînge și dureri”, și cealaltă, a „păstorilor din munte”, a păstrătorilor de grai și de obicei romănesc, a continuaților firești ai unui popor care și-a menținut prin milenii, neîntinată, ființa umană și ființa națională, în ciuda tuturor năvălirilor, în ciuda tuturor jafurilor, silnicilor și omorurilor, în ciuda tuturor încercărilor de asimulare în masă.

Cumpănind cu luciditate toate acestea, Andrei, despre care prietenul său va spune că este „un romantic optimist”, refuză cu încăpăținare să fie obiectul tirgului pe care baronul Mailat l-a și pus la cale, chiar dacă perspectiva cealaltă — „să moară în pielea unui funcționar cu surtucul lustruit în coate și înșurat cu o femeie mereu însărcinată și căreia nimeni n-o sîi dea bună ziua” — îi este înfățișată cu toată cruzimea de către contele Haller. Pentru că, deși nu cunceaște încă anunțul că este fiul tribunului de la 1848 (el, copilul acestuia, fiind înfiat de baron, adică de părintele defunctei sale mame, și, în consecință, părint a fi ultimul Mailat), Andrei cel de la 1877 simte, deocamdată nedeslusit, că undeva, cîndva, nu prea tirziu, îl așteaptă o misiune adevărată, mai presus decît toate „fantomele” care bîntuie prin închipuirea neînduplecatului său bunic. De altfel, în această stare de spirit, el i se spovedește prietenului său: „Nu ți s-a-ntîmplat niciodată să ai senzația că tot ce faci e provizoriu, că nu are cu adevărat importanță, că te iai amăgît și că de undeva, cîndva trebuie să răsune un semnal, o chemare la care spontan, fără nici o ezitare și cu inima plină de lumină și certitudine să răspunzi: prezent?”

„Semnalul” despre care vorbește Andrei vine chiar mai repede decît s-ar fi așteptat. La 9 Mai 1877, „Principatele valahie s-au declarat independente”, îi anunță, în toila unci petreceri, contele Kendy de Balaszfalva, care, colonel în armata austro-ungară fiind, se grăbește spre unitatea sa militară, pentru că, așa cum remarcă baronul Mailat, „asta înseamnă război cu Turcia”, iar colonelul simte, chiar înainte de a primi ordinul de mobilizare, că „românii din Transilvania nu vor rămîne nepăsători”. Că este așa, o confirmă și starea de enervare a baronului, atunci cînd constată că „toate ziarele românești jubilează”! — „Nu pricepe, ce ți se pare nefiresc — îl înfruntă, pentru prima oară, Andrei. Crezi că o frontieră poate despărți un popor?” —

„Care popor? Un popor noi există decit în măsura în care are o patrie — încearcă să-l aducă „pe calea cea dreaptă” baronul Mailat. Și patria noastră e Transilvania, nu țările de peste munți”. — „O patrie cu capitala la Viena! îl înfruntă, mai departe, Andrei. După câte știi, românii de aici vorbesc românește și nu ungurește sau nemțește”.

Dar transmitătorul propriu-zis al „semnalului” este, în piesa lui Horia Lovinescu, Hoinarul — un personaj simbolic, de o frumusețe cu totul aparte, cumulând ceva din figura legendară a „zburătorului cu negre plete”, ca și din aceea, extrem de concretă, a creatorului „Luceafărului”. Hăituit de poliție și adăpostit pentru o vreme în castelul Mailaților, el mărturisește că a trecut munții ca să-și cunoască „frații și cintecele lor”. Dezvăluindu-i varianta ardelenască a Mioriței, Mara este cea dintâi care izbutește să-i descifreze cît de cit mesajul: „Omul ăsta e altfel decît noi. — îl mărturisește ea lui Andrei. Nu știu cum să-ți spun, e foarte apropiat, prietenos, glumeț și totodată îl simți mai îndepărtat decît luna de pe cer. Zice că vine de dincolo, de peste munți, dar parcă ar veni de pe alt țărîm, unde noi nici cu închipuirea nu ajungem. Știi cum mă gîndesc eu la el? Ca la un șol!”

De altfel, „solia” aceasta îi va fi transmisă în întregime și în chipul cel mai distinct lui Andrei însuși, de către Hoinar, într-o scenă, socotim noi, memorabilă: „Cunoști imnul lui Andrei Mureșianu? Scris acum aproape treizeci de ani...”, îl întreabă Hoinarul pe Andrei. — „Știi că e interzis”, îi răspunde acesta. — „Da — acceptă Hoinarul —, oamenii îl îngîină sau îl murmură cu ușile închise și perdelele lăsate. Dar dacă ascuți bine, îl auzi cum se înalță peste munți și peste frontiere, în toată țara asta care odată și-odată va fi iar întregă. Asta-i viziunea mea. Și a lui Mureșianu, care nu degeaba evoca laolaltă umbra lui Corvin cu a lui Mihai și Ștefan”. — „Cum? se miră sincer Andrei. Chiar crezi că Ardealul va fi vreodată al vostru?” — „Dar este!” îi spune cu hotărîre Hoinarul, arătîndu-i apoi „treptele” ce duceau către Marea Unire: „Primul pas a fost unirea principatelor, al doilea independența și războiul de-acum, al treilea urmează inevitabil. Trebuie să fii orb ca să nu vezi. Unitatea națională nu poate fi numai o chestiune de conștiință, platonică. E o realitate concretă, cuprinsă într-un anumit spațiu. Și spațiul acesta al României viitoare reprezintă o unitate pe care nici o vitregie istorică n-o poate dizloca.”

Nu numai îndemnat, dar chiar convins de către Hoinar să-și caute „o cauză” în care să creadă, și hotărînd apoi, după aflarea adevăratei sale identități, să renunțe la numele de Mailat, ca și la titlul de baron, pentru a deveni,

asemenea tatălui său, un simplu Andrei Dumșa, adică un alt aprig luptător „pentru Dacia reînviată, pentru un viitor care să nu trădeze trecutul”, eroul piesei lui Horia Lovinescu, Andrei Dumșa cel de la 1877, află în el puterea unei confruntări tranșante cu impetuosul său bunic, căruia, după ce-i reproșează, cu o acidă ironie, intenția acestuia de a se îmbogăți prin comercializarea unor „tăurași de rasă” și după ce-i aduce la cunoștință, fără nici un fel de echivoc, intenția sa de a-și oficializa legătura cu Mara, de la care aștepta, de-acum, un copil, îi spune plin de mîndrie, cu acea demnitate a omului ce și-a găsit într-adevăr cauza pentru care merită să trăiască și, dacă e nevoie, să moară „Un om care-și regăsește obîrșiiile nu e un reneșat!”

De aici înainte, viața lui Andrei Dumșa — fiul tribunului de la 1848 și tatăl „dezertorului” de la 1918 — va fi închinată în întregime cauzei poporului său, care va constitui nu numai propria-i cauză, dar care va circula, precum sîngele prin artere, din generație în generație, prin conștiința tuturor celor din neamul său. Iar această cauză nu va fi alta decît aceea a idealului de unitate națională, și de dreptate socială. O cauză închinată binelui și fericii unui popor greu încercat de istoric.

Timis cu o misiune secretă „în țară” (era vorba de denunțarea unui complot care se urzea în spatele Armatei Române, în timpul strălucitelor ei victorii din zilele Războiului de Independență), Andrei Dumșa, nepotul baronului Mailat, este surprins de o patrule de grăniceri și împușcat mortal. La ceremonia de doliu, „pe sicriu Mara a așezat, fără ostentație, însă hotărîită, o mică basma tricoloră”, ne informează Povestitorul.

Dar să-i lăsăm tot lui și ultimul cuvînt, cu care se încheie de altfel această Patimă fără sfîrșit, pentru a sublinia mai pregnant, dacă n-am reușit s-o facem pînă acum, eleganța simplă, reținută și-n aparență rece a stilului lui Horia Lovinescu, în spatele cărcia, însă, ca în interiorul misterios al unui vas de-naltă presiune, clocotesc inepuizabile energii.

„După cum v-am spus la început, fiul lui Andrei și al Marei a murit spînzurat în 1918, iar nepotul său, prietenul meu, locotenentul Andrei Dumșa a murit necăsătorit în 1944 în luptele pentru Ardeal. Dacă povestea lor tragică pe care am încercat s-o evoc, pentru că mi se pare legată de istoria noastră frămintată, a mișcat pe cineva dintre dumneavoastră, îl rog pe acela să dăruiască în cuget o clipă de tăcere amintirii lor”.

Bogdan IRAVA